

УДК: 930+94(410)

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-24-5>

Іванов Д.І.

<https://orcid.org/0000-0003-2921-0880>

ОБГОВОРЕННЯ В БРИТАНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ЕВОЛЮЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ (1990-2010 РР.)

Стаття присвячена обговоренню питань європейської безпеки в Британському парламенті у постбіполярний період. Після розпаду Радянського Союзу перед британським істеблішментом постало питання про перегляд зовнішньополітичної доктрини Сполученого Королівства з метою адаптувати її до реалій постбіполярної доби. Протягом розглянутого періоду парламентарії обговорювали майбутню роль НАТО після розпуску його стратегічного супротивника – Організації Варшавського договору. Політичний істеблішмент Великої Британії продовжував вважати військовий блок НАТО основою євроатлантичної системи колективної безпеки. Після зникнення прямої стратегічної загрози з боку СРСР у британського уряду виникли певні складнощі з формулюванням стратегічної мети існування Північноатлантичного альянсу. Іншим важливим питанням було створення Європейського Союзу, його майбутнє розширення у Центрально-Східній Європі та формулювання найкращого підходу Великої Британії до європейської політики в нових умовах. В британському парламенті простежувалася стратегічна згода стосовно того, що концепція «Європи націй» найкраще відповідає інтересам Сполученого Королівства. Британський уряд стримував спроби Франції та ФРН перетворити ЄС на федеративну наддержаву. Водночас британському істеблішменту довелося шукати рішення для врегулювання етнічних конфліктів на Балканському півострові, що знайшло своє відображення в гострих дебатах в обох Палатах Парламенту. У випадку з ухваленням рішень про військові інтервенції у зонах регіональних конфліктів доступні документальні джерела підтверджують, що британський істеблішмент початково бажав уникнути військового втручання у Балканську кризу. Однак унаслідок зростання тиску з боку союзників, які почали нести економічні та репутаційні втрати, британський уряд був змушений переглянути своє ставлення до цієї проблеми. Гуманітарна інтервенція в Косово заклала прецедент який пізніше був використаний для обґрунтування інтервенцій до Афганістану та Іраку. Окрім того на парламентських засіданнях обговорювалися Нагірно-Карабаський конфлікт та війни в Грузії.

Ключові слова: Велика Британія, НАТО, ЄС, Балкани, пострадянський простір, Кавказ.

Протягом «холодної війни» (1945–1989 рр.) одним з головних завдань британської зовнішньої політики було забезпечення національної безпеки країни через розбудову й утримання системи колективної безпеки на основі блоку НАТО. Комплекс військових та політичних заходів був спрямований на те, щоб стримати розширення сфери впливу Радянського Союзу за допомогою конвенційних та ядерних сил. Після поразки СРСР в біполярному протистоянні зникла головна причина існування Альянсу, що поставило на порядок денний питання про переосмислення ролі НАТО в постбіполярному світі. Ця проблема була загалом очевидною для британського політичного істеблішменту, який висловлювався на користь подальшої розбудови Північноатлантичного альянсу.

Вже на засіданні Палати лордів 17 квітня 1991 р. це питання стало темою жвавого обговорення, яке розпочалося з виступу лейбориста лорда В. Дж. Моллоя. Під час свого виступу Моллой заявив, що «певна кількість відомих журналів та так званих експертів закликали до ревізії НАТО. Я вірю, що це правильна ідея. Однак деякі вже використовують це як привід заявити, що НАТО має бути послаблене. Я вважаю, що це дуже небезпечна пропозиція. Переоцінка НАТО має відбуватися з великою обережністю. Стверджувалося, що НАТО було створено для війни, яка так і не сталася, і це чиста правда. Ця війна не сталася завдяки існуванню НАТО, що саме собою є великим досягненням. Саме тому ми повинні з великою обережністю вирішувати, яким має бути майбутнє цієї організації в наступному десятилітті» [1]. Опісля слово взяв представник консерваторів лорд В. Уейд, який підтримав попереднього промовця та висловив занепокоєння стосовно розбудови країнами ЄЕС альтернативної системи колективної безпеки на базі Західноєвропейського союзу, оскільки це об'єднання не охоплюватиме англосаксонських країн, передусім США: «будь-яке припущення, що закінчення Холодної війни та відродження західноєвропейських економік дають привід нам діяти без участі північноамериканців, має відкидатися і на політичному, і на військовому рівні. НАТО передусім є політичною організацією. Дуже важливо, щоб політична єдність НАТО вижила та не була замінена розчиненою, безсилою, всеєвропейською альтернативою. НАТО репрезентує унікальний форум, на якому спільноти Західної Європи та Північної Америки можуть координувати свою політику з питань безпеки» [1]. Альтернативну позицію висловив і представник Ліберально-демократичної партії К. Мейх'ю, який зауважив, що архітектуру НАТО треба перебудувати, щоб Альянс зв'язував між собою Західну і Східну Європу та створив можливості для узгодження спільної оборонної політики і спільних військових підрозділів у рамках ЄЕС: «Ми віримо, що потрібно розширити функціонал Європейської співдружності на питання оборони. Це аномально, що європейська спільнота має спільну політику в торгівлі та міжнародній допомозі та більш-менш спільну в зовнішній політиці, але не робить нічого в питаннях оборони. Чому Західноєвропейський союз не може бути реформований або замінений Європейською оборонною співдружністю – з регулярними зустрічами ради міністрів оборони Співдружності та загальноєвропейським директором з питань оборони? Чому не має бути більше спільних Європейських військових формувань? Чому у випадку зменшення присутності армії США в Європі не має бути створене військове командування Європейської співдружності?» [1]. Ця позиція не мала широкої підтримки, оскільки була основана на прихильності ліберал-демократів до посилення євроінтеграції, з чим не погоджувалися консерватори та лейбористи, вважаючи це надмірною ціною для британського суверенітету.

Британський уряд також обговорював це питання в рамках переговорів з іншими членами Альянсу. 24 жовтня 1990 р. міністр закордонних справ Д. Херд

підтвердив, що серед учасників переговорів існує згода стосовно того, що має зберегтися об'єднане командування, присутність на європейському континенті підрозділів армії США та ефективне поєднання конвенційних та ядерних сил [2]. Після саміту НАТО в Римі 7–8 листопада 1991 р. прем'єр-міністр Дж. Мейджор виступив у Палаті громад і представив концепцію діяльності НАТО в постбіполярну епоху. У своїй промові він наголосив, що «НАТО залишиться основою західної безпеки. Стратегія (НАТО) підтверджує потребу в колективній безпеці, заснованій на об'єднаних військових структурах НАТО, та потребу в ядерних і конвенційних силах, збережених на необхідному рівні у зменшеній кількості. Сили Альянсу в кожній країні НАТО будуть меншими, мобільнішими та гнучкішими. На саміті ми підтримали створення нових Сил швидкого реагування, в яких Сполучене Королівство буде командувати наземним елементом» [3]. У рамках цього процесу Північноатлантичний альянс мав істотно розширити свою роль – не тільки підтримувати мир у країнах блоку, а й сприяти стабілізації ситуації в країнах за його межами. Інститути Західноєвропейського союзу мали використовуватися для посилення європейської колони Альянсу. Лідер опозиції, лейборист Н. Кіннок, підтримав урядову концепцію та порушив питання участі Альянсу в контролі за озброєннями та збереження примату НАТО в архітектурі безпеки, тим самим підтверджуючи наявний консенсус щодо цього питання. Першість Північноатлантичного альянсу у британському баченні європейської колективної безпеки підтверджується відповіддю Мейджора на запитання Дж. Сміта стосовно ролі ЗЄС у системі колективної безпеки: «Він не має дублювати прийняття рішень НАТО, не має дублювати структури НАТО, не має бути підконтрольним ані Союзу, ані НАТО та не має дискримінувати країни, які не входять до ЄЕС» [3]. Після цього він додав, що «примат НАТО важливий не тільки для безпеки нашої країни, але і для миру в Європі» [3].

Подальші дебати розвивалися на тлі Балканської кризи, яка підтвердила необхідність участі НАТО у врегулюванні конфліктів на європейському континенті. Головні тодішні проблеми досить чітко охарактеризував посол Великої Британії при НАТО Дж. Гулден у своїй презентації Королівському об'єднаному інституту оборонних досліджень (Royal United Services Institute) 3 жовтня 1996 р. Він сформулював три головні пріоритети для НАТО в Центральній та Східній Європі: розширення Альянсу, Партнерство заради миру та відносини з Росією та Україною. Вступ країн Центрально-Східної Європи був закономірним кроком для Альянсу, оскільки він давав змогу гарантувати стабільність для нових демократичних держав регіону та сприяти посиленню демократичних інституцій.

Завданням програми «Партнерство заради миру» було встановлення відносин з новоутвореними країнами на континенті, незалежно від їхнього бажання приєднуватися до НАТО, використовуючи індивідуальні підходи до співробітництва з питань безпеки та оборони. Співробітництво з Російською

Федерацією та Україною було необхідним для стабілізації Східної Європи й недопущення поновлення військового протистояння. Окрім цього, Гулд окреслив головні проблеми, які мають розв'язати члени Альянсу: скорочення військових витрат країн-членів; нерівномірність фінансового внеску країн; необхідність реформи бюрократичного апарату та бюджету НАТО; формулювання стратегічного напрямку розвитку Альянсу [4, р. 29–32].

На засіданні Палати громад 4 липня 1995 р. міністр оборони М. Ріфкінд підтвердив підтримку Великою Британією «Партнерства заради миру», заявивши, що «Партнерство заради миру надає не тільки найкращу основу для країн, зацікавлених у членстві, але й платформу для двосторонньої співпраці для таких країн, як Росія, Україна та інші, які не збираються вступати до Альянсу. Вона дозволяє нам створювати безпекові відносини з усіма цими країнами, що, як я вірю, є в інтересах нашої національної безпеки» [5].

Новий лейбористський кабінет продовжив курс на розширення Альянсу. 17 липня 1998 р. міністр закордонних справ Р. Кук зазначив важливість НАТО для підтримки миру та стабільності і згадав у цьому контексті втручання Альянсу в Боснійський та Косовський конфлікти [6]. Після цього Дж. Корбін запитав у міністра Р. Кука, чому для вирішення конфліктів не використовують можливості ООН, а «спираються на підзвітний їй військовий Альянс» [6]. Кук відповів, що НАТО використовується для цих цілей, оскільки колективна безпека, спільні збройні сили та прихильність до спільних цінностей дозволяють ефективно використовувати його можливості для проведення таких операцій. Р. Кук також підтвердив, що Польща, Угорщина та Чеська Республіка вступають до Альянсу найближчим часом [6].

Проблему ставлення Росії до розширення НАТО порушив депутат Т. Дейліел, запитавши, як відреагують на цей процес російські націоналістичні сили, особливо у випадку балтійських країн. Кук відповів: «Ми завжди стверджували, що російська стурбованість невинуватна. НАТО – це оборонний альянс; його головним завданням є захист його членів від агресії з будь-якої причини. Повернення стабільності в ті частини Європи, які зараз нестабільні, на кшталт Західних Балкан, є найважливішим завданням на цьому етапі. Здатність НАТО відновити стабільність у суміжних з РФ регіонах відповідає російським інтересам» [6]. Наступною темою для обговорення стала кількість країн, які мали прийняти до Альянсу. Окрім уже згаданих, пропонувалися Словенія та Румунія, що тоді не знайшло підтримки в більшості членів НАТО. Серед депутатів своєю позицією виділявся Дж. Корбін, який наполягав на демілітаризації Альянсу. З цим не погоджувалися інші депутати, зокрема Дж. Мепла, який аргументував, що військові сили необхідні для подолання регіональних криз і проведення миротворчих операцій, та що країни Центрально-Східної Європи бажають вступу до Альянсу через його гарантії безпеки [6]. За підсумками дебатів стосовно темпів розширення депутати

погодилися, що на переведення збройних сил нових членів на стандарти НАТО піде до 10 років, тож і процес прийняття нових країн може зайняти певний час.

Якщо стосовно питання організації та розвитку НАТО в більшості членів і Консервативної, і Лейбористської партій встановився консенсус, то щодо взаємодії між НАТО та ЄС виявилися значні суперечності. На обговоренні питання про Європейську стратегічну оборонну ініціативу 24 січня 2000 р. депутат-лейборист Д. Макшейн запитав у міністра оборони Дж. Хуна про жорстку критику проекту з боку лідера опозиції І.Д. Сміта, хоча цей проект був підтриманий за часів прем'єрства Мейджора [7].

Після подій 11 вересня 2001 р. функціонування НАТО розглядалася в контексті антитерористичної діяльності. Коли на засіданні Палати громад 30 листопада 2006 р. було порушено питання про проблеми, які розглядатимуть на Ризькому саміті, міністр оборони Д. Броуні заявив, що головним завданням НАТО є захист країн-членів та їхніх спільних цінностей, і що Велика Британія зосередиться під час саміту на наступних пріоритетах: забезпеченні успіху військових операцій НАТО, передусім в Афганістані; покращенні експедиційних можливостей Альянсу; посиленому співробітництві з цивільними організаціями та міжнародним товариством. Загалом, за його словами, у військовій операції в Афганістані взяли участь 32 тис. осіб військового персоналу. Отож нагальним питанням для Альянсу було розгортання сил швидкого реагування [8].

Після розпаду соцтабору країни Центрально-Східної Європи опинилися на роздоріжжі. В очах світової громадськості насильницький розпад Югославії підтвердив ризик зростання націоналістичних та екстремістських настроїв у країнах Центрально-Східної Європи внаслідок економічної кризи, яка була спричинена транзитом до ринкової економіки.

Уряд консерваторів підтримував розширення ЄЕС (з 1993 р. – ЄС), яке мало покінчити з розколом в Європі на Захід і Схід та сприяти встановленню стабільних демократичних режимів у Східній Європі. Уже 14 липня 1992 р. це питання стало темою дебатів у палаті лордів. Дебати розпочалися з доповіді лорда Алдінгтона, який схвалив курс на розширення об'єднання: «На наш погляд, країни ЕФТА (Європейської зони вільної торгівлі) мають бути прийнятні першими» [9]. Після цього мало розглядатися питання про країни, які не були членами зони вільної торгівлі – Туреччину, Мальту та Кіпр. Ці країни, на його думку, не могли розраховувати на членство найближчим часом з об'єктивних причин. Водночас лорд Алдінгтон вважав, що потрібно розпочинати переговори з Польщею, Чехословаччиною та Угорщиною. Майбутнє розширення вже тоді спричиняло дискусії з питання про те, як ефективно керувати союзом 20-25 країн. Сам речник пропонував притримуватися принципу субсидіарності, згідно з яким наднаціональні інституції мали вирішувати тільки ті питання, які національні уряди не могли вирішувати самостійно. Після цього лорд Хілі заявив, що країни ЄЕС мають сприяти

якнайшвидшому вступу Польщі, Угорщини та Чехословаччини. Свою думку він аргументував тим, що країни регіону перебувають у зоні ризику через проблеми, пов'язані з економічною нестабільністю [9] та реконструкцією ядерних реакторів типу РБМК: «ми досі винищуємо овець в Камбрії через вибух на радянській АЕС в Україні. Східна Європа нині забудована подібними небезпечними атомними електростанціями. Минулого тижня G7 заявили, що можуть запропонувати тільки 100 мільйонів доларів на вирішення цієї проблеми в Східній Європі та Радянському Союзі, тим часом як ціна реконструкції електростанцій оцінюється в 10 мільярдів доларів» [9]. На думку Хілі, якщо країни ЄЕС не дадуть ради цій проблемі, то «ми не тільки зіткнемося з економічною катастрофою, але й з політичними протиріччями, які призведуть до зростання націоналізму та екстремізму в регіоні. Тим часом економічна ситуація в Східній Європі перебуває на межі колапсу. У трьох країнах, які ми вважаємо потенційними членами нашої Співдружності, виробництво безперервно падає протягом останніх двох років, а безробіття сягнуло позначок небачених у західному світі» [9]. Після цього на засіданні палати обговорювалося ще кілька важливих проблем, на кшталт створення політичного форуму країн Європи на базі ОБСЄ та реформування інституцій ЄЕС для ефективної взаємодії 20-25 країн. Уже тоді британські політики усвідомлювали головні структурні проблеми європейського інтеграційного проекту. Лорд Десай стверджував, що «з одного боку, ми – за ліберальний рух капіталу та робочої сили через кордони, з іншого – ми за гармонізацію та регулювання» [9]. Водночас лорд Баттерворф порушив питання про можливість реалізації концепції «Європи різних швидкостей» [9].

Перемога нових лейбористів не привела до суттєвих змін у курсі на розширення ЄС, однак продемонструвала відмінності в підходах консерваторів та лейбористів до організації цього процесу. На засіданні Палати громад 4 грудня 1997 р., присвяченому доповіді з питань прогресу програм ЄС, новий міністр закордонних справ Р. Кук виступив з промовою щодо успіхів у цьому питанні. Р. Кук аргументував, що завдяки пом'якшенню європейської політики Велика Британія стане спонсором та патроном держав, які бажають вступити до ЄС, що мало принести значні переваги для британської економіки внаслідок введення до Спільного ринку 100 млн нових споживачів [10]. Кук звинуватив попередній консервативний уряд, який також підтримував розширення ЄС, у тому, що вони «не бачили проблеми в приховуванні того, що вони хочуть бачити ці країни частиною невдалої, широкої та слабкої Європи», тимчасом як ці країни «не хочуть слабкої Європи: вони хочуть бути членами сильної Європи». Кук згадав про досягнення уряду на Амстердамському саміті. Велика Британія ветувала поглинання Західноєвропейського союзу ЄС, що запобігло появі в Союзі оборонних повноважень [10], та залишила за собою контроль за британськими кордонами. Протилежну точку зору на цю проблему висловив М. Говард – колишній міністр внутрішніх справ в уряді Дж. Мейджора. Говард

заявив, що консерватори погоджуються з лейбористами стосовно необхідності розширення, відкритості та конкурентоспроможності ЄС, однак він звинуватив уряд Т. Блера в тому, що їхня риторика не збігається з їхніми діями [10]. Усі уряди країн Європи на словах підтримували розширення союзу, але не звертали уваги на проблеми, які конче потрібно було розв'язати в рамках цього процесу, на зразок реформи Спільної сільськогосподарської політики, зниження зовнішніх торговельних тарифів чи спрощення бюрократичних процедур: «розширення можливе тільки якщо Європейський Союз змінить підходи щодо підприємництва»; «Чим більше держав ми матимемо у своєму складі, тим більшу гнучкість має проявляти Європейський Союз», оскільки «інституції, створені у 1950-х рр. для шести подібних європейських країн, не можуть ефективно служити новій Європі в усьому її різноманітті. Амстердамський саміт був можливістю зробити це правильно – перебудувати європейські інституції, щоб зробити їх придатними до розширеної спільноти. Натомість, замість деволюції повноважень, Амстердам централізував їх ще більше. Він встановив спільну соціальну та робітничу політику та розширив повноваження Комісії і Європейського суду» [10]. У баченні консерваторів проблема полягала саме в передачі суверенних повноважень від держав-членів до наднаціональних органів ЄС. Лейбористи ж вважали підходи консерваторів неефективними, оскільки відсутність спільної політики та єдиного центру ухвалення рішень неминуче призвела б до суперечностей між усіма учасниками Союзу на ґрунті національних інтересів.

Подальше обговорення цього питання у британському парламенті відбувалося в тому ж руслі. Коли 16 квітня 2002 р. депутат від Лейбористської партії Д. Уейн поставив на порядок денний обговорення розширення, мова також йшла про інституційну структуру ЄС та захист національних інтересів. Уейн повторив тезу про те, що розширення ЄС несе великі економічні переваги за рахунок нових ринків збуту в зоні вільної торгівлі, сприяє кооперації та співпраці між європейськими країнами та стабілізує ситуацію в безпековій сфері на європейському континенті [11]. Подальша дискусія на засіданні йшла в цьому ж ключі. Обидві сторони підтримували розширення ЄС. Питання полягало лише в тому, яку ціну доведеться заплатити за це Великій Британії: «Частина мого аргументу полягає в тому, що якщо ЄС буде занадто швидко просувати свою лінію з централізації повноважень та амбіцію вирішувати дедалі ширше коло політичних питань, то прийняття нових країн стане значно складнішим. Протягом розвитку ЄС в ньому завжди існувало протистояння між відкриттям дверей новим країнам з європейського континенту, чи провести швидко централізацію силами обмеженої кількості країн задля створення подоби великої федеральної Німеччини на рівні ЄС». [11]. Депутат-консерватор Дж. Редвуд наголошував, що його ідеалом був би «Європейський союз незалежних національних демократій, що співпрацюють разом» [11], тимчасом як, на його думку, в ЄС просувалася інша лінія: «Ми всі знаємо про існування

порядку денного, спрямованого на створення ЄС-подібної держави, заснованої на німецьких конституційних засадах» [11].

Аналіз дебатів у Палаті громад свідчить, що представники лейбористів та консерваторів обстоювали власне бачення розвитку структури ЄС, основане на англосаксонських традиціях, які відрізнялися від континентальних підходів до формування наднаціональних організацій. Лейбористи погоджувалися з консерваторами в цьому питанні. Міністр Європи уряду Блера П. Хейн у своїй промові заявив: «... важливо спростувати його (Дж. Редвуда) ідею про те, що розширення призведе до створення великої федеральної Німеччини. Це буде відбуватись зовсім інакше. Ми будемо Європейський союз вільних співпрацюючих незалежних держав-націй. У цьому полягає бачення уряду та бачення всіх країн-кандидатів, що нещодавно вибороли свою незалежність з-під радянського ярма. Вони не мають наміру віддавати свою незалежність, і ми поділяємо це прагнення» [11].

Тож в обох партій існувало більш-менш спільне бачення з зазначеного питання. Відмінність полягала у шляхах досягнення цієї мети. Консервативна критика лейбористського уряду зосереджувалася на тому, що, на відміну від уряду Мейджора, який залишив за собою право не приєднуватися до деяких положень Маастрихтської угоди, уряд Блера пішов шляхом домовленостей, які значно покращили становище і статус Великої Британії в Європі, але вимагали погодитися на відмову від частки суверенних повноважень. Водночас лейбористи погоджувалися з консерваторами в необхідності реформи Спільної сільськогосподарської політики та винесення питання вступу до Євросони на референдум.

Після прийняття країн Центрально-Східної Європи та Балтії до ЄС у 2004 р. перед британським істеблішментом постало питання про подальші напрями розширення Союзу. 19 липня 2005 р. це питання обговорювали на засіданні Палати громад, де міністр закордонних справ Дж. Строу підтвердив, що «Фессалонікський саміт 2003 р. запропонував західнобалканським країнам перспективу членства в ЄС, за умов виконання політичних та економічних умов, враховуючи кооперацію з Міжнародним трибуналом в Гаазі. У липні 2005 р. Європейська Рада підтримала цю позицію. Майбутнє Західних Балкан – у ЄС, який є найкращою гарантією мирного та демократичного майбутнього регіону, у порівнянні з історією етнічного кровопролиття та конфлікту» [12]. У випадку Сербії перспектива членства прив'язувалася до остаточного врегулювання статусу Косова. Подібна проблема поставала і перед Македонією, яка мала б врегулювати з Грецією питання щодо своєї назви. А вже 6 грудня 2006 р. депутат від Лейбористської партії К. Ваз підтвердив, що «стосовно розширення урядова позиція полягає в однозначній підтримці вступу Туреччини до ЄС» [12].

Війна в Югославії стала головною проблемою для системи колективної безпеки на європейському континенті в період 1990-х рр. Розпад

багатонаціональної федерації загрожував дестабілізувати балканський півострів, який проходив через складні ринкові реформи. Уряд Дж. Мейджора активно долучився до спроб врегулювати цей конфлікт, що привело до жвавої дискусії серед політичних діячів, преси та громадськості.

З початком бойових дій, спершу між Хорватією та Сербією, а пізніше на території Боснії між хорватами, мусульманами та сербами, головним предметом обговорення було питання військової інтервенції Великої Британії у конфлікт. Варто зауважити, що лінія між прихильниками невтручання та прихильниками інтервенції не проходила по партійній приналежності.

Початково уряд Дж. Мейджора сподівався, що Великій Британії та іншим провідним західним державам вдасться врегулювати конфлікт дипломатичним шляхом. Військове втручання несло занадто великі ризики. На засіданні Палати громад 14 жовтня 1991 р. міністр закордонних справ Д. Хогг підтвердив прихильність уряду до невійськових методів: «єдиним довгостроковим рішенням є політичне, яке буде сприйнято самими югославами. Військового вирішення цієї проблеми не існує, щоб там не заявляли ззовні. В сучасних обставинах “миротворчість” не є політичною опцією, тому що ми не маємо миру, який можна підтримувати: ми не можемо використовувати військову силу для розмежування комбатантів» [13]. Депутати погоджувалися з думкою Дж. Кауфмана, що відновлення Югославії неможливе і потрібно підтримати розбудову національних держав уздовж етнічних кордонів. Як інструмент тиску на уряд С. Мілошевича пропонувалося використовувати економічні санкції. Однак подальші події досить швидко спростували сподівання на швидке закінчення конфлікту.

Навесні 1992 р. світова громадськість узгодила відправку сил ООН до Югославії задля надання гуманітарної допомоги. У рамках цього контингенту Велика Британія відправила логістичний батальйон з тисячі осіб. Тоді ж стало зрозуміло, що уряди інших держав ЄЕС, передусім ФРН, мають інші погляди на вирішення Балканської кризи, що виявилось у визнанні незалежності Хорватії та Словенії, проти чого виступала Велика Британія. Під час обговорення цих подій 5 березня 1992 р. Д. Хоуел вказував, що Мілошевич розраховує, що введення миротворчого контингенту призведе до заморожування конфлікту, й це дасть йому змогу залишити за собою захоплені в Хорватії та Боснії території з сербськими анклавами [14]. Під час подальшої дискусії лунали аргументи «за» та «проти» інтервенції. Лейборист Т. Дейліел виступив проти поглиблення втручання країни в Боснійську кризу, вважаючи, що ризик ескалації конфлікту є занадто високим. Із ним не погодився колишній лідер Лейбористської партії М. Фут: «Я підтримував це рішення (про міжнародне втручання) ще до того, як воно було прийнято, оскільки без нього вбивства будуть продовжуватися. Якщо це станеться, ситуація почне виходити з-під контролю не тільки на Балканах, але й за їх межами» [14].

У лютому 1993 р. в журналі *The World Today* Королівського інституту міжнародних відносин *Chatham House* вийшло дві статті, у яких обговорювалися аргументи «за» і «проти» інтервенції в Боснію [15; 16]. Серед аргументів на користь інтервенції Дж. Шарп доводила очевидність агресії з боку Сербії у війні проти Боснії. На її думку, виклик «Новому світовому порядку» може стати небезпечним прецедентом. Головними аргументами на користь інтервенції біли недопущення етнічних чисток та запобігання ризику посилення суперечностей між християнським та ісламським світом [15, р. 30–31]. Наостанок Дж. Шарп зазначила, що це найефективніший спосіб уникнути розповзання конфлікту в інші країни балканського регіону [15, р. 31].

Своєю чергою М. Дівар висловив аргументи проти інтервенції. Він вважав, що розмежування комбатантів у Боснії буде складним завданням через етнічну строкатість регіону та розмитість межі між комбатантами та нон-комбатантами. Окрім того, розпорошеність етнічних анклавів призводила до відсутності лінії фронту та необхідності розміщення військового контингенту у 200 тис. осіб на довгостроковий період [16, р. 32–33].

Ескалація конфлікту супроводжувалася загостренням дискусії, оскільки з плином часу ставало зрозуміло, що без зовнішнього втручання війна та етнічні чистки продовжуватимуться доти, доки одна зі сторін не досягне своєї мети. Після артобстрілу в Сребрениці, під час якого загинули десятки цивільних осіб, це питання вкотре було порушено на засіданні Палати громад 29 квітня 1993 р. Міністр закордонних справ Д. Херд підтвердив, що уряд намагатиметься уникнути повноцінної військової інтервенції в Боснію: «якщо ми будемо виходити з того, що військову інтервенцію на суші не можна розглядати, то в такому випадку ми маємо обирати з менш радикальних рішень для досягнення мети. Жодне з них не є гарантовано ефективним. Усі вони мають недоліки, деякі більш серйозні, ніж інші. Ми маємо притримуватися нашої загальної мети – створити основу для політичного рішення, щоб змусити сербів у Боснії та Сербії припинити використання сили, послабити страждання цивільних та не допустити поширення війни, наприклад, у Хорватію, Косово, Македонію і навіть далі» [17]. Херд наголошував, що економічні санкції працюють, підриваючи сербську економіку, але головною проблемою, на його думку, є небажання лідерів боснійських сербів йти на компроміс. Серед можливих рішень для розв'язання кризи пропонувалося створення зон безпеки під охороною контингенту ООН, зняття збройного ембарго для боснійських мусульман та проведення точкових авіаударів по сербським позиціям, щоб змусити їх відступити зі захоплених ними територій [17].

Дебати в парламенті зосередилися довкола кількох основних аргументів. Противники втручання (Е. Хіг, Т. Бенн) доводили, що подібна операція вимагатиме використання великого збройного контингенту (до 250 тис. осіб), щоб примусити ворожі табори припинити бойові дії. На думку опонентів інтервенції, таке втручання призвело б до ще більшої ескалації конфлікту, що

поставило б під загрозу місцеве цивільне населення та британських військових у регіоні. Своєю чергою прихильники інтервенції (М. Тетчер, М. Ріфкінд, М. Мадден, К. Маллін) вважали, що невтручання в Балканську кризу повторює «умиротворення» А. Гітлера перед Другою світовою війною та стимулює Мілошевича продовжувати війну і геноцид [17].

Відповідаючи на питання лейбориста Т. Бенна щодо розуміння США можливих наслідків втручання, Д. Херд підтвердив, що будь-який із запропонованих варіантів має чималі ризики, й тому вони мусять бути узгоджені з союзниками. Після цього Д. Херд заявив, що Велика Британія не може втручатися в будь-яку трагедію, що привернула увагу світової громадськості, оскільки: «внесення лепти у створення більш впорядкованого і порядного світу, безумовно, входить до британських інтересів. Однак було б надмірним вважати, що в британських інтересах втручатися та вирішувати будь-яку трагедію, що привернула людську увагу. Я ніколи не вважав фразу «ми маємо щось зробити» такою, що може переконати когось у таких місцях, як Палата громад чи уряд, де люди мусять ухвалювати рішення. Уряди й парламенти зобов'язані оцінювати ситуацію. Боснія – це не те саме, що Кувейт чи Фолкленди, в її історії, обставинах чи можливих ризиках» [17].

Варто зазначити, що складність проблеми посилювалась розумінням того, що військова операція може затягнутися на роки. Лейборист Дж. Спеллар, відповідаючи своєму однопартійцю Дж. Канінгему щодо прохання представників Боснії скасувати ембарго та завдати авіаудари по сербським позиціям, зазначив, що у випадку інтервенції НАТО доведеться встановити постійну військову присутність у регіоні: «...фактично нам доведеться не просто провести вторгнення, а встановити постійну військову присутність. Нам треба буде не просто досягти військової перемоги, а відновити цивільну владу. Це означатиме армійські патрулі на кожному вуличному перехресті та створить майже нескінченну проблему, яку нам буде дуже складно розв'язати. Так може тривати багато років» [17]. Водночас мотивацію прихильників інтервенції висловив лейборист М. Мадден, наголошуючи на важливості зупинити конфлікт та геноцид боснійського населення: «головною політичною метою є зупинення геноциду та захоплення територій військовим шляхом, створення зон безпеки, сприяння спільним переговорам задля майбутнього політичного врегулювання, забезпечення постачання продовольства, води та медикаментів, звільнення полонених, підтримка переміщених осіб, давайте не забувати, що їх зараз близько 2-3 мільйонів, та передача військових злочинців правосуддю» [17]. Позиція Маддена демонструвала поступове зростання популярності ідеї гуманітарної інтервенції, яка збігалася з зовнішньополітичними принципами Лейбористської партії: «На мою думку, ми маємо зобов'язання перед людьми Боснії – мусульманами, хорватами та сербами – захистити їхню незалежну країну від зовнішньої агресії» [17].

Хоча уряд Мейджора і більшість депутатів вважали Сербію головним агресором, визнаючи, звісно, що всі сторони конфлікту скоювали військові злочини, у парламенті були і просербські налаштовані депутати, зокрема, Р.Н. Уорінг, який був противником інтервенції, вважаючи, що занадто сильний тиск на Сербію призведе до її фашизації: «авіаудари, посилення військової інтервенції або навіть посилення санкцій не знищать режиму Мілошевича на користь демократичних сил. Вони приведуть порядних сербських громадян під знамена Шешеля (лідер сербських радикальних націоналістів. – Д.І.), йому подібних та військових злочинців» [17].

Протягом наступних двох років позиції інтервенціоністів посилювалися, оскільки ставало зрозумілим, що для припинення конфлікту доведеться застосувати військову силу. 18 квітня 1994 р. генеральний секретар ООН написав запит генеральному секретарю НАТО з проханням завдати авіаудари для захисту зон безпеки, які потрапили під артилерійські обстріли з боку боснійських сербів. Тиск західних держав призвів до підписання Дейтонських угод у листопаді 1995 р. після завдання авіаударів по сербським позиціям, які були відповіддю на різанину у Сребрениці (13–22 липня 1995 р.). Упродовж наступних двох років британська присутність в регіоні посилювалася, зокрема в зв'язку з розміщенням Сил стабілізації НАТО в Боснії (СФОР, 1996 р.).

Після перемоги лейбористів на виборах 1997 р. центр уваги на Балканському півострові перемістився до Косово, де спалахнула війна між косовськими албанцями та сербським урядом С. Мілошевича. Однак цього разу реакція світової громадськості була значно жорсткішою. Західні політики не мали бажання повторювати негативний досвід Боснійської війни. Уряд Т. Блера відразу зайняв жорстку позицію в цій кризі. 19 травня міністр закордонних справ Р. Кук оголосив цілі, які ставила Велика Британія: «Ми хочемо політичної угоди, ми працюємо над дипломатичним рішенням, але ми не хочемо угоди за будь-яку ціну. Ми постійно нагадуємо, що не може бути компромісів стосовно наших цілей. Насильство та репресії в Косові мають бути припинені негайно. Сербська армія, поліція та парамілітарні сили мають залишити Косово. Усім біженцям має бути гарантоване безпечне повернення під захистом міжнародної військової присутності НАТО як гаранта» [18].

Оцінка операції НАТО у Косово й досі залишається дискусійним питанням. Колишній депутат-консерватор Р. Сکیدельський, який виступав проти інтервенції, згадував у колонці в газеті «Guardian» (2008 р.), що цю операцію вважали небезпечним прецедентом для міжнародних відносин, який не вартий попередження конфлікту сербів та косовських албанців. Головна претензія противників інтервенції полягала в тому, що, на їхню думку, уряд Блера не використав усіх можливостей для дипломатичного вирішення проблеми [19]. Загалом навіть прихильники втручання визнавали його значні недоліки. Тімоті Гартон Еш у статті від 4 вересня 2000 р. вказував на те, що Косово привернуло увагу західних політиків через те, що цей конфлікт був у центрі уваги ЗМІ, а

використання формулювання «гуманітарна катастрофа» давало юридичний привід для проведення операції без санкції ООН. Стратегічно операція досягла успіху, змусивши С. Мілошевича зупинити етнічні чистки, але це стало можливим тільки завдяки авіаударам по території самої Сербії. До того ж аж до окупації Косово 1999 р. авіації НАТО не вдалося завадити сербським військовим підрозділам продовжувати військові дії проти косовських албанців [20].

Якщо Балканський півострів опинився в центрі британської зовнішньої політики та став ключовою темою для обговорення, то у випадку з країнами пострадянського простору ситуація була значно складнішою. Перед урядом та міністерством закордонних справ стояло завдання сприяти стабілізації регіону, що теоретично передбачало й сприяння врегулюванню конфліктів. Проблема полягала в тому, що на практиці це суперечило інтересам британського бізнесу в регіоні та подекуди створювало передумови для вступу в конфронтацію з урядами окремих нових незалежних держав, передусім з Російською Федерацією. У практичній площині це не приносило користі Великій Британії, на відміну від можливості брати участь в розвитку бізнес-проектів у нових незалежних країнах. Власне це можна побачити на прикладі двох конфліктів, які дискутувалися у Палаті лордів у цей період: Карабаського конфлікту та Першої чеченської війни.

На засіданнях Палати лордів конфлікт між Вірменією та Азербайджаном неодноразово ставав предметом обговорення. Основні оратори, що брали участь в обговоренні, нерідко входили до парламентських груп співробітництва з країнами-учасницями конфлікту. Головними захисниками інтересів Вірменії виступали баронеса Кокс та граф Шеннон, які на засіданні 15 грудня 1992 р. закликали до зняття блокади з Вірменії, припинення вогню та допуску міжнародних спостерігачів у зону конфлікту [21]. Учасники дискусії чудово розуміли, що відбувається та яку роль у цьому конфлікті відіграють сусідні держави: Росія, Туреччина та Іран: «я вважаю, що цілком правильно буде сказати, що Росія відіграла не дуже конструктивну роль у врегулюванні багатьох конфліктів, що виникли на території колишнього Радянського Союзу, і не тільки обговорюваного зараз, але і в Молдові, Таджикистані, Південній Осетії та Абхазії. Вірмени попросили Росію відправити миротворчі війська, але головнокомандувач СНД маршал Євгеній Шапошніков їдко заявив, що це не їхня робота розбороняти ворогуючі племена. Це свідчить про ставлення Росії до цього конфлікту» [21]. Оскільки уряд Дж. Мейджора вважав можливим вирішення конфлікту лише за умови збереження азербайджанського суверенітету, то для реалізації цієї цілі пропонувалися такі заходи: введення миротворців, продовження тиску на Азербайджан та надання гуманітарної допомоги. Наступного разу конфлікт розглядався 28 жовтня 1993 р. До того часу оскільки особливих успіхів у врегулюванні конфлікту досягнуто не було. Баронеса Кокс прямо звинуватила британський уряд в ігноруванні кризи у

Вірменії заради економічних інтересів Великої Британії: «я попросила Форин-офіс спробувати переконати азербайджанців відмовитися від їхньої брутальності та звернула увагу на похвальну ініціативу Сполучених Штатів з внесення поправок у Freedom of Support Act з метою припинити економічне співробітництво з Азербайджаном, поки він не припинить блокаду Вірменії та Карабаху. Британія відмовилася виробити подібний документ. Навпаки, один зі співробітників вищого ешелону Форин-офісу сказав мені, що жодна країна не переймається іншою – важливі тільки власні інтереси; і в нас є нафтові інтереси в Азербайджані». [22]. На її думку, британський уряд був зацікавлений у цьому конфлікті тільки в контексті розробки Каспійського нафтового шельфу, що призвело до підписання «Контракту століття» в 1994 р. Згідно з цим договором British Petroleum отримав у консорціумі з розробки нафтових покладів Азербайджану частку обсягом у 17,9%. Представниця уряду баронеса Чалкер оф Веллесі прямо підтверджувала прагматичні інтереси уряду Мейджора: «Я вірю, що Британія має право бути задоволена тим, що британська компанія є членом консорціуму, який допоможе Азербайджану розробляти нафтові поклади» [22]. Позиція ж уряду, за її словами, була така: «Позиція Сполученого Королівства збігається з позицією інших західних держав. Принцип непорушності наявних кордонів визнаний міжнародним товариством. Це також є базовим принципом ОБСЄ. Якщо ми відмовимося від нього, то це призведе до абсолютного хаосу в сучасних обставинах» [22]. Тому уряд Великої Британії намагатиметься сприяти дипломатичному вирішенню конфлікту через Мінську конференцію ОБСЄ, але не зашкоджуючи власним інтересам.

Наступне обговорення відбулося вже після припинення бойових дій у 1994 р. На засіданні 1 липня 1997 р. було відзначено порівняно слабкий інтерес світової громадськості до цієї проблеми, порівняно з увагою до інших міжнародних проблем. Велика Британія не брала офіційної участі в Мінській контактній групі з Нагірного Карабаху. Головний інтерес стосувався питань безпеки постачання нафти [23]. Подальші дії Російської Федерації, пов'язані зі спробами саботувати будівництво нових нафтопроводів у Закавказзі, підтверджують важливість регіону для великих держав [24].

Іншою темою, пов'язаною з конфліктами на пострадянському просторі, було визначення ставлення до Першої чеченської війни. На засіданні Палати лордів 18 квітня 1995 р. лорд Белхевен енд Стентон виступив з доповіддю, присвяченою передісторії та контексту введення російських федеральних військ у Чечню. Доповідач відверто негативно оцінював дії Росії: «Я маю сказати вашим лордствам та моему другові міністру, що внаслідок цих варварських дій Росія повернула до життя всі страхи російських сусідів та її колишніх сателітів. Царі та Ради пішли у небуття, але російський ведмідь не змінився» [25]. Белхевен відверто звинуватив уряди західних держав в ігноруванні цього конфлікту та виникненні ризику геноциду місцевого (чеченського) населення. Белхевен порівнював ситуацію з першою половиною ХХ ст., коли уряди

західних держав «навіть не звернули уваги на голод в Україні в 1930-х років або на депортації 1940-х» [25]. Ця позиція прямо суперечила заяві міністра закордонних справ Д. Хогга, що «на відміну від інших лідерів етнічних регіонів у Росії, зокрема тих, де проживає мусульманське населення, таких як Татарстан, генерал Дудаєв відмовився вести перемовини стосовно статусу республіки у складі федерації. Під його правлінням економіка сколапсувала, злочинність досягла небачених висот та демократична опозиція була придушена. Понад 100 тис. осіб були вимушені втекти з республіки» [25].

Подібно до ситуації з Нагірним Карабахом, дії британського уряду обмежувалися деклараціями із закликами припинити порушення прав людини обома сторонами конфлікту. Утім, це не вплинуло на видачу нових кредитів російському уряду. Як виявилось, констатував віконт Вейверлі, «Чечня не має міжнародної підтримки її незалежності. Сполучені Штати, Сполучене Королівство та Європейський Союз проголосили конфлікт внутрішньою справою, в яку вони не можуть втручатися» [25]. На засіданні Палати лордів 16 січня 1996 р. представниця уряду баронеса Чалкер оф Веллесі підтвердила, що британський уряд не наполягатиме на наданні Чечні незалежності та працюватиме над вирішенням конфлікту в руслі пошуку шляху «можливості вираження чеченської ідентичності у складі Російської Федерації» [26].

Як бачимо, британська зовнішня політика стосовно Кавказького регіону будувалася на прагматичних засадах. Для Великої Британії, як і для США, цей регіон становив інтерес передусім як джерело видобутку енергоресурсів та ареал забезпечення транспортних комунікацій для постачання енергоносіїв. Відповідно головним завданням міністерства закордонних справ у цьому регіоні була підтримка політичної стабільності, яка була потрібна для забезпечення сталого постачання нафтопродуктів з каспійського нафтового шельфу.

Якщо ж говорити про Абхазію та Південну Осетію, то після підписання домовленостей 1993 р. Велику Британію цілком влаштовував стан замороженого конфлікту. У такому підвищеному стані ситуація зберігалася до 2008 р., коли Грузія спробувала відновити контроль над Південною Осетією у відповідь на, як заявляв уряд у Тбілісі, провокації з боку підконтрольного Москві режиму. Російська Федерація у відповідь розпочала повномасштабне вторгнення в Грузію, використавши дії Грузії як привід, через що адміністрація Дж. Буша-мол. звинуватила її в підготовці до цього конфлікту [27].

Для Великої Британії та Заходу це створило серйозну проблему, оскільки подібні дії знову поставили під загрозу стабільність регіону і створювали небезпечний прецедент силової зміни кордонів. Внаслідок цих подій налагодження відносин з Росією було призупинено. На засіданні Палати громад 20 січня 2009 р. це питання було порушено в рамках обговорення подальших перспектив відносин між Великою Британією, ЄС та Росією. Міністр Європи в уряді Г. Брауна К. Флінн виступила з доповіддю про стан переговорів про

партнерство між ЄС та Російською Федерацією, які були призупинені через російську агресію, висловивши думку, що «ізоляція Росії не входить до чітких інтересів» [28]. Після цього депутат-консерватор М. Франсуа промовисто описав ситуацію навколо відносин ЄС та Росії у таких формулюваннях: «Бекграундом виступає російське вторгнення в Грузію в серпні 2008 р., яке в багатьох аспектах стало неприйнятним поверненням до найбільш небажаних епізодів європейської історії. Воно порушило не тільки міжнародне право, але, що важливо, надані Росією гарантії визнання територіальної цілісності Грузії, висловлені в багатьох резолюціях ООН, зокрема в резолюції 1808, яку у квітні попереднього року підтримала Росія. Щоб хто не думав про дії Грузії 7 серпня, Росія використала надмірну силову відповідь, визнавши пізніше підтримку режимів в Абхазії та Південній Осетії, та певною мірою намагається перемалювати карту Європи, використовуючи силу» [28]. Після цього депутат Е. Макінлей прямо звинуватив лейбористський уряд та консервативну опозицію у виникненні цієї ситуації: «обидві команди передньолавочників верзуть нісенітницю стосовно самочинного перегляду кордонів Європи. Це ЄС свідомо анулював останні Гельсінські домовленості стосовно Косово. Безумовно підтверджувалося, що не може бути зміни кордонів у Європі. Як тільки ця лінія була перейдена – мали бути і наслідки. Це стало зеленим світлом для Росії вирішувати питання з цими трьома територіями так, як вони вважають за потрібне. Це можна було передбачити. Усім це було зрозуміло, всім, окрім тамтешніх передньолавочників торі та лейбористів» [28]. Проблематичність ситуації, що склалася, підтвердив і М. Франсуа: «Давайте будемо відверті: Росія виконала умови припинення вогню лише частково. Якщо бути точними, вони не відвели свої збройні сили на позиції, які вони займали до початку бойових дій. Російські збройні сили залишаються в Південній Осетії та Абхазії, зокрема в таких населених пунктах, як Ахлагорі в Південній Осетії та Кодорська ущелина в Абхазії, які були грузинськими за етнічним складом та керувалися Грузією до російського вторгнення, але більше не є такими після етнічної чистки» [28].

Підсумовуючи проведене дослідження ми можемо дійти декількох висновків:

- Політичний істеблїшмент Великої Британії продовжував вважати військовий блок НАТО основою євроатлантичної системи колективної безпеки, адаптованої до реалій постбіполярного світу. Після зникнення прямої стратегічної загрози з боку СРСР у британського уряду виникли певні складнощі з формулюванням стратегічної мети існування Північноатлантичного альянсу.

- В британському парламенті простежувалася стратегічна згода стосовно того, що концепція «Європи націй» найкраще відповідає інтересам Сполученого Королівства. Британський уряд стримував спроби Франції та ФРН перетворити ЄС на федеративну наддержаву. Головне протиріччя полягало у

різних поглядах щодо європейської політики всередині британського істеблішменту. Консерватори вважали, що захист суверенних повноважень має бути пріоритетом, у той час як лейбористи були готові до поступок в обмін на переваги від посилення британського впливу в ЄС.

- У випадку з ухваленням рішень про військові інтервенції у зонах регіональних конфліктів доступні документальні джерела підтверджують, що британський істеблішмент початково бажав уникнути військового втручання у Балканську кризу. Однак унаслідок зростання тиску з боку союзників, які почали нести економічні та репутаційні втрати, британський уряд був змушений переглянути своє ставлення до цієї проблеми. Гуманітарна інтервенція в Косово заклала прецедент який пізніше був використаний для обґрунтування інтервенцій до Афганістану та Іраку.

Список використаних джерел та літератури

1. NATO's Role in the 1990s / HL Deb. 17 April 1991. Vol. 527. Cols1530-48. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1991/apr/17/natos-role-in-the-1990s>
2. United States of America / HC Deb. 24 October 1990. Vol. 178. Cols318-9. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1990/oct/24/united-states-of-america>
3. NATO Summit / HC Deb. 12 November 1991. Vol. 198. Cols901-14. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/nov/12/nato-summit>
4. Goulden J. NATO ApproachingTwoSummits: the UK Perspective. *RUSI Journal*. 1996. Vol. 141, iss. 6. P. 29–32.
5. Partnership for Peace / HC Deb. 04 July 1995. Vol. 263. Cols129-30. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1995/jul/04/partnership-for-peace>
6. NATO Enlargement / HC Deb. 17 July 1998. Vol. 316. Cols681-702. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1998/jul/17/nato-enlargement>
7. European Strategic Defence Initiative / HC Deb. 24 January 2000. Vol. 343. Cols 17-8. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/2000/jan/24/european-strategic-defence-initiative>
8. NATO Summit / HC Deb. 30 November 2006. Vol. 453. Cols1239-1251. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmhansrd/cm061130/debtext/61130-0007.htm>
9. Enlargement of the Community: ECC Report / HL Deb. 14 July 1992. Vol. 539. Cols 145-97. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1992/jul/14/enlargement-of-the-community-ecc-report>
10. European Union / HC Deb. 4 December 1997. Vol. 302. Cols 513-69. URL: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1997/dec/04/european-union#column_513
11. EU Enlargement / HC Deb. 16 April 2002. Vol. 383. Cols 101-23WH. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/westminster-hall/2002/apr/16/eu-enlargement>
12. EU Enlargement (Balkans) / HC Deb. 19 July 2005. Vol. 436. Cols 1091-1133. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200506/cmhansrd/vo050719/debtext/50719-01.htm>
13. Yugoslavia / HC Deb. 14 October 1991. Vol. 196. Cols 40-7. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/oct/14/yugoslavia>
14. Yugoslavia / HC Deb. 05 March 1992. Vol. 205. Cols461-95. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1992/mar/05/yugoslavia>
15. Sharp J. M. O. Intervention in Bosnia – The case for. *The World Today*. 1993. Vol. 49, no. 2. P. 29–32.

16. Dewar M. Intervention in Bosnia – The case against. *The World Today*. 1993. Vol. 49, no. 2. P. 32–34.
17. Bosnia / HC Deb. 29 April 1993. Vol. 223. Cols1167-248. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1993/apr/29/bosnia>
18. Kosovo / HC Deb. 18May 1999. Vol. 331. Cols882-970. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1999/may/18/kosovo>
19. Skidelsky R. The Kosovo effect. *The Guardian*. 2008. 21 April. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/apr/21/thekosovoeffect>
20. Ash T. G. The war we almost lost. *The Guardian*. 2000. 4 Sep. URL: <https://www.theguardian.com/world/2000/sep/04/balkans2>
21. Armenia and Nagorno-Karabakh / HL Deb. 15 December 1992. Vol. 541. Cols 516-50. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1992/dec/15/armenia-and-nagorno-karabakh>
22. Armenia and Nagorno-Karabakh / HL Deb. 28 October 1993. Vol. 549. Cols 963-86. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1993/oct/28/armenia-and-nagorno-karabakh>
23. Nagorno-Karabakh and Azerbaijan / HL Deb. 01 July 1997. Vol. 581. Cols154-71. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1997/jul/01/nagorno-karabakh-and-azerbaijan>
24. Tisdall S. Back to the future in the Caspian corridor. *The Guardian*. 2008. 30 October. URL: <https://www.theguardian.com/world/2008/oct/30/russia-armenia-azerbaijan-nagorno>
25. Chechnya / HL Deb. 18 April 1995. Vol. 563. Cols460-78. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1995/apr/18/chechnya>
26. Chechnya / HL Deb. 16 January 1996. Vol. 568. Cols567-88. URL: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1996/jan/16/chechnya>
27. Traynor I. Moscow accused of planning invasion but remains deaf to critics. *The Guardian*. 2008. 12 August. URL: <https://www.theguardian.com/world/2008/aug/12/georgia.russia1>
28. EU-Russia Relations / HC Deb. 20 January 2009. Vol. 486. Cols680-704. URL: <https://hansard.parliament.uk/commons/2009-01-20/debates/09012058000001/EU-RussiaRelations>

References

1. NATO's Role in the 1990s / HL Deb. 17 April 1991. Vol. 527. Cols1530-48. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1991/apr/17/natos-role-in-the-1990s> [In English].
2. United States of America / HC Deb. 24 October 1990. Vol. 178. Cols318-9. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1990/oct/24/united-states-of-america> [In English].
3. NATO Summit / HC Deb. 12 November 1991. Vol. 198. Cols901-14. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/nov/12/nato-summit> [In English].
4. Goulden, J., (1996) NATO Approaching Two Summits: the UK Perspective. *RUSI Journal*, Vol. 141, Iss. 6, pp. 29–32. [In English].
5. Partnership for Peace / HC Deb. 04 July 1995. Vol. 263. Cols129-30. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1995/jul/04/partnership-for-peace> [In English].
6. NATO Enlargement / HC Deb. 17 July 1998. Vol. 316. Cols681-702. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1998/jul/17/nato-enlargement> [In English].

7. European Strategic Defence Initiative / HC Deb. 24 January 2000. Vol. 343. Cols 17-8. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/2000/jan/24/european-strategic-defence-initiative> [In English].
8. NATO Summit / HC Deb. 30 November 2006. Vol. 453. Cols 1239-1251. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmhansrd/cm061130/debtext/61130-0007.htm> [In English].
9. Enlargement of the Community: ECC Report / HL Deb. 14 July 1992. Vol. 539. Cols 145-97. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1992/jul/14/enlargement-of-the-community-ecc-report> [In English].
10. European Union / HC Deb. 4 December 1997. Vol. 302. Cols 513-69. *Hansard*. [Online]. Available from: https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1997/dec/04/european-union#column_513 [In English].
11. EU Enlargement / HC Deb. 16 April 2002. Vol. 383. Cols 101-23WH. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/westminster-hall/2002/apr/16/eu-enlargement> [In English].
12. EU Enlargement (Balkans) / HC Deb. 19 July 2005. Vol. 436. Cols 1091-1133. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200506/cmhansrd/vo050719/debtext/50719-01.htm> [In English].
13. Yugoslavia / HC Deb. 14 October 1991. Vol. 196. Cols 40-7. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1991/oct/14/yugoslavia> [In English].
14. Yugoslavia / HC Deb. 05 March 1992. Vol. 205. Cols 461-95. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1992/mar/05/yugoslavia> [In English].
15. Sharp, J. M. O. (1993). Intervention in Bosnia – The case for. *The World Today*, Vol. 49, no. 2, pp. 29–32. [In English].
16. Dewar, M. (1993). Intervention in Bosnia – The case against. *The World Today*, Vol. 49, no. 2, pp. 32–34. [In English].
17. Bosnia / HC Deb. 29 April 1993. Vol. 223. Cols 1167-248. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1993/apr/29/bosnia> [In English].
18. Kosovo / HC Deb. 18 May 1999. Vol. 331. Cols 882-970. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1999/may/18/kosovo> [In English].
19. Skidelsky, R. (2008) The Kosovo effect. *The Guardian*, 21 April. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/apr/21/thekosovoeffect> [In English].
20. Ash, T. G. (2000). The war we almost lost. *The Guardian*, 4 Sep. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/world/2000/sep/04/balkans2> [In English].
21. Armenia and Nagorno-Karabakh / HL Deb. 15 December 1992. Vol. 541. Cols 516-50. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1992/dec/15/armenia-and-nagorno-karabakh> [In English].
22. Armenia and Nagorno-Karabakh / HL Deb. 28 October 1993. Vol. 549. Cols 963-86. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1993/oct/28/armenia-and-nagorno-karabakh> [In English].
23. Nagorno-Karabakh and Azerbaijan / HL Deb. 01 July 1997. Vol. 581. Cols 154-71. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1997/jul/01/nagorno-karabakh-and-azerbaijan> [In English].
24. Tisdall, S. (2008). Back to the future in the Caspian corridor. *The Guardian*, 30 October. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/world/2008/oct/30/russia-armenia-azerbaijan-nagorno> [In English].
25. Chechnya / HL Deb. 18 April 1995. Vol. 563. Cols 460-78. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1995/apr/18/chechnya> [In English].
26. Chechnya / HL Deb. 16 January 1996. Vol. 568. Cols 567-88. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1996/jan/16/chechnya> [In English].

27. Traynor, I. (2008). Moscow accused of planning invasion but remains deaf to critics. *The Guardian*, 12 August. [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/world/2008/aug/12/georgia.russia1> [In English].
28. EU-Russia Relations / HC Deb. 20 January 2009. Vol. 486. Cols680-704. *Hansard*. [Online]. Available from: <https://hansard.parliament.uk/commons/2009-01-20/debates/09012058000001/EU-RussiaRelations> [In English].

Ivanov D. The Discussion of the Tendencies and Evolution of the European Security Issues in the British Parliament (1990-2010).

The article is devoted to the discussion of European security issues in the British Parliament in the post-bipolar period. After the collapse of the Soviet Union, the British establishment had to revise the foreign policy doctrine of the United Kingdom to adapt it to the demands of the post-bipolar age. During this period, parliamentarians discussed the future role of NATO after the dissolution of the Warsaw Pact. The political establishment has continued to define NATO as the foundation of the Euroatlantic system of collective security. After the direct military threat from the USSR vanished, the British elites had difficulties formulating the strategic goal of the North Atlantic alliance's existence. Another important topic was the creation of the European Union, its future enlargement in Central-Eastern Europe, and the search for the best approach to British European policy under new circumstances. There was an agreement that the idea of the "Europe of Nations" was best suited to British national interests. The British government also deterred attempts by France and Germany to transform the European Union into a federal superstate. The Balkan crisis also became a central topic that caused heated debates in Parliament in an attempt to find a path to a peaceful settlement. In the case of military interventions in local conflicts, the British establishment tried to evade direct intervention in the Balkan crisis but was forced to reconsider its position under growing pressure from allies, who began to experience economic and reputational damage. The humanitarian intervention in Kosovo created a precedent that was used to justify interventions in Afghanistan and Iraq. Additionally, the conflicts in Nagorno-Karabakh and Georgia were also discussed.

Keywords: Great Britain, NATO, EU, Balkans, post-soviet area, Caucasus.